

Sokat gondolkodtam, hogy írjak-e erről a könyvről, de még most sem tudom, hogy fogok-e amolyan „komoly” kritikát írni. Már több mint egy hete befejeztem a könyvet, s bár itt van a fejem mellett a könyvkupac tetején, elővehetném,

újra felidézhetnék belőle fontos részleteket, pontosan idézhetnék, de most mégis megmaradok az emlékezés esetlegességénél.

12 Szénási Zoltán

KITALÁLT EMLÉKEIM

Borbély Szilárd: *Nincstelenek.*

Már elment a Mesijás?

Még olvastam a könyvet, amikor egy kritika kezdő soraiban már azt láttam: „Borbély Szilárd regénye minimum az év könyve, ha nem az évtizedé.” Ez akár el is ve-

hette volna a kedvem, de történetesen be kell, hogy valljam, nagyon szeretem Borbély Szilárd írásait. S most, amikor leírtam, hogy „szeretem”, igen elbizonytalanodtam. Mert mit lehet szeretni a *Halotti pompa* középkori szekvenciáiban és barokk misztikus átírataiban? A szülők elleni kegyetlen rablótámadással való megrázó szembenézésben? Az *Egy gyilkosság mellékszálainak* apokrif passiótörténetében? A *Testhez* című kötet helyenként kegyetlen testpoétikájában? Valamifajta furcsa mazochizmus ez, ahogy az ember szemléli mások szenvedését (azt nem merem leírni, hogy gyönyörködik benne), s közben saját esendőségének ébred a tudatára. Borbély költészetét a *Halotti pompa* óta mélyen átítatja az emberi, a testben való létezés tragédiája, éppen erre mutat rá kegyetlen pontossággal.

A *Nincstelenek* persze egészen más, mint a korábbi kötetek, s nem csak témájánál s műfajánál fogva az. A gyermekkor nagyon is konkrét, földrajzilag és történelmileg is pontosan meghatározott világába viszi vissza az olvasóját. Talán kicsit túlzottan is látványos, ahogy az író deklarálja az elbeszélte történet (félíg-meddig) non-fiction volát. Olvasóként nincs jogom és okom kétségbe vonni, hogy mindaz, amit Borbély leírt szó szerint és pont úgy történt meg. Másrészről pedig ki akadályoz meg abban, hogy kételkedjem mindebben? Persze mindez a befogadás hatásmechanizmusának kérdése, nyilván másként hat az az elbeszélés, amit valóban megtörténtként olvasunk, mint ami pusztán kitaláció. Félreértés ne essék: nem azt mondom, hogy Borbély Szilárd manipulálni akarná az olvasót. Hanem éppen azt: kiváló író, aki pontosan tisztában van annak a szövegnek a lét- és befogadásmódjával, amit alkot.

Persze nem lenne nehéz leleplezni az író, kimutatni, hogy az, amit a narrátor félíg-meddig életrajzilag referenciálisként beszél el, valójában egy élettörténeten kívüli intertextuális közegben szólal meg. Ilyennek gondolom

a két eredetmondát a rutén és a román ősokról. De árulkodó az apa húsvéti beszéde, ami nem csak azért furcsa, mert az apa más részletekben leírt alakjához az a fajta emelkedettség és gondolati mélység nem passzol, ami és ahogy itt megszólal. Egyetlen konkrét példa, ami a Borbély Szilárd-olvasóknak valószínűleg egyből szemet szúr, egy bölcs mondás, mi- 13 szerint „Minden Isten kezében van, az istenfélelmet kivéve.” Jól emlékszünk, ez *A Testhez* kötet *Talmudból* vett mottója. De nem is ez a lényeg itt, hanem az, ahogy a keresztény, görög katolikus hagyományokat átjárja a zsidó tradíció, mintegy tudattalanul, a beszéd szintjén is jelezve az apa „törvénytelen”, zsidó származását.

Egy másik, szerintem, árulkodó megjegyzés, amikor azt olvasuk, hogy az anya, később pedig az elbeszélő kisfiú „emlékeket talál ki” magának. Nem tudom, jól emlékszem-e, de mintha egy régebbi interjúban Borbély Szilárd azt nyilatkozta volna, hogy a gyermekkoráról nem, vagy alig vannak emlékei. Persze lehetett ez abban a beszélgetésben az elleplezés szándékos gesztusa is, végül is mindegy. Egy most készült interjúban már azt mondja az író, az apa halála után volt képes beszélni ezekről, s szembenézni a gyermekkorral. Akárhogy is van, az emlékek kitalálása a *Nincstelének*ben metapoétikus kiszólás.

De ki is szólal meg ebben a regényben? A könyv legnagyobb erénye az a nyelv, amit Borbély kialakít. Retrospektív narrációval beszél el a gyermekkor történeteit, nyelviileg is pontosan megidézi a nincstelenség, a perifériális falusi létezés társadalmi közegét. Rövid, egy-két tagmondatos szövegegységei (csudába az irodalomelmélettel!) nem a Debreceni Egyetem docensének nyelvén szólalnak meg, hanem sokkal inkább egy öt-hatéves vidéki fiúén. Az elbeszélő teljesen benne van, abban a világban, amiről beszél, s nem lát ki belőle. Vagy majdnem nem. Pusztán a regény utolsó soraiban idéződik meg egy másik világ, amikor az elbeszélő már középiskolás, elköltöztek a faluból az anya vágyát beteljesítve, s a városban be akarja kereteztetni a falusi ház tervrajzának másolatát. Az elbeszélő benne van ebben a világban, nem lát ki belőle, de folyamatosan kifelé beszél. S ha igaz, hogy nyelviileg is megidéződik a falusi miliő, némi, de igen lényeges divergencia mégis megragadható. A narráció szempontjából ez azért is lényeges, mivel az elbeszélő maga hívja fel erre az olvasó figyelmét, amikor az elbeszélés menetét rendre megszakítja a „Nálunk ezt úgy mondják...” kezdetű mondatokkal. Ki az tehát, aki beszél? Talán valaki az egyetemi docens s a falusi társadalom perifériájára szorított családban élő kisfiú között. Valaki, aki még emlékszik mindarra, ami történt.

Nem tudom, mennyire jó cím a *Nincstelének*. Persze értem, hogy kifejezi azt a szegénységet, ami a regényben bemutatott család mindennapjait meghatározza. S mindezt egy olyan korszakban, ahol a központi ideológia

szerint mindenki egyenlő, nincsenek társadalmi különbségek, hivatalosan nincs szegénység. De nyilvánvaló az is - s ez a fontosabb - a szegénység ábrázolása a mai olvasót szembesíti valami olyasmivel, ami ma még inkább elhatalmasodó probléma, százezrek, milliók mai, velünk együtt, 14 pontosabban egy időben, ugyanabban az ún. magyar társadalomban megélt, megszenvedett nyomorával. S ebből a szempontból lehet jelentős befogadói hozadéka a könyv olvasásának ennek a nyomorúságos helyzetnek az átélése. Ezzel viszont, azt hiszem, éppen a regény leglényegesebb gondolatához jutottunk el: a másik helyzetének átéréséhez, az együttérzéshez, a másikkal való valóságos együttszenvetéshez. Éppen ezért lesz a regény fontos figurája az alcímbe is kiemelt, személynevével eleve groteszk szójátékot mozgásba hozó Messiás, a falu mindenki által lenézett, megalázott, a legalantasabb munkát végző fogatlan cigányembere. A regény kulcsjelenete, amikor az elbeszélő felismeri azt a rokonságot, mely a családjá és a műbeli Messiás megalázott helyzete között kialakult. Így lesz ő az egyetlen, aki őszintén és emberként fordul a másik kitaszítottához. Ez a regény egyszerre magaslati és mélypontja, ez az igazi nincstelenség, a sehová sem tartozás megértése, mely tragikus módon fogalmazódik meg az anya vissza-visszatérő szólamában is: „Mi nem vagyunk parasztok.”

Végezetül: amíg a regényt olvastam - s ez talán nem csak az én olvasási tapasztalatom - folyamatosan saját gyermekkoromra gondoltam, mely ugyan nem a hatvanas, de a hetvenes-nyolcvanas években telt egy másik vidéki faluban. Tudnék én is megdöbbenő dolgokat mesélni, másokat persze, mint amiket Borbély Szilárd megírt a *Nincstelenség*ben. Mégsem teszem ezt meg, s nem csak azért, mert nem vagyok szépíró, s mert ennek most egyébként sem itt van a helye, hanem mert úgy érzem, már kitalálták az emlékeimet. (*Pesti Kalligram, Bp. 2013*)